

بررسی وضعیت موجود و ارائه راه کارهای مطلوب برای کتابخانه‌های موزه‌های شهر تهران

کبری کبیر^۱

چکیده: آنچه در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است، بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های موزه‌های شهر تهران است، به منظور شناختن امکانات مختلف آنها مانند فضا و تجهیزات، نیروی انسانی، ارائه خدمات و بودجه، و همچنین پی بردن به مشکلات حاکم بر کتابخانه‌های فوق. از مجموع ۵۲ موزه شهر تهران، ۱۴ موزه دارای کتابخانه تخصصی می‌باشند که کتابخانه‌های آنها در ۳ گروه موزه‌های هنری، موزه‌های تاریخی، و موزه‌های علمی مورد مطالعه قرار گرفته است. نتایجی که از بررسی وضعیت این کتابخانه‌ها با استفاده از روش پیمایشی به دست آمده بدین شرح است: اکثر کتابخانه‌ها از فضای نامناسب و ناکافی برخوردارند. تجهیزات اولیه آنها نسبتاً کافی و از نظر تجهیزات جدید دارای کمبودهای جدی می‌باشند. از دیگر مشکلات عمده، کمبود شدید نیروی انسانی متخصص است، که این خود مستقیماً در ارائه خدمات فنی و اطلاع‌رسانی تأثیر گذاشته است. همچنین اکثر کتابخانه‌ها از عدم تخصیص بودجه، ناکافی و نامشخص بودن میزان بودجه شکایت دارند. محدودیت‌های منابع مالی بر روی کلیه فعالیت‌ها از جمله مجموعه‌سازی تأثیر به‌سزایی گذاشته است. ۹۸ درصد مواد موجود در کتابخانه‌ها را مواد کتابی تشکیل داده و مواد دیداری - شنیداری درصد بسیار ناچیزی از کل مجموعه را تشکیل می‌دهد.

مقدمه

آنچه به بشر امروزی با فرهنگ‌های مادی و معنوی متنوع هویت بخشیده است و از طریق آن امکان شناسایی گذشته‌های دور و نزدیک را داده، میراث فرهنگی هر قوم یا ملت است که از راه

۱. برگرفته از: کبری کبیر، "بررسی وضعیت موجود و ارائه راه کارهای مطلوب برای کتابخانه‌های موزه‌های شهر تهران". پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری، دانشگاه تهران، دانشکده علوم تربیتی، ۱۳۷۸.

مطالعه و شناخت این میراث، انسان توانسته است ارتباط خود را با گذشته‌های دور دریابد. جمع‌آوری، نگهداری و حفاظت، نمایش و پژوهش در چگونگی خلق آفریده‌های متنوع فرهنگی و هنری و تاریخی از وظایف هر جامعه محسوب می‌شود. آنچه امروز از آن به عنوان "موزه" یاد می‌شود، دقیقاً به خاطر ضرورت چنین نیازی در جامعه شکل گرفته است. یکی از وظایف موزه‌ها به عنوان مراکز فرهنگی و آموزشی، تحقیق و پژوهش می‌باشد و کتابخانه‌ها به عنوان مراکز اطلاع‌رسانی در کار پژوهش و آموزش نقش اساسی به عهده دارند.

فن‌آوری اطلاعات و تحولات سریع و وسیع آن در سال‌های اخیر تخصص‌ها و دانش‌های متفاوتی را ایجاد کرده است و لازم است که کتابخانه‌های امروزی به شکل تخصصی به جمع‌آوری منابع بپردازند. کتابخانه‌های تخصصی ضمن برخورداری از مجموعه‌های دقیق و جامع باید از فضا و تجهیزات کافی، و خدمات اطلاع‌رسانی تخصصی به جامعه استفاده کنندگان خود، برخوردار باشند.

اگرچه مجموعه کتابخانه‌های موزه‌ها از نظر فرهنگی، هنری، باستانی مکمل هم هستند، ولی هیچ‌گونه کوششی در جهت بهم پیوستن این مجموعه‌ها یا ایجاد هرگونه ارتباط میان آنها انجام نشده است. لذا به کارگیری تدابیر خاص جهت استفاده هر چه بیشتر و بهتر از این منابع تخصصی و پراکنده در کتابخانه‌های موزه‌ها، ما را در کسب اطلاعات در زمینه میراث فرهنگی کشورمان یاری خواهد نمود و از طرف دیگر سرمایه‌گذاری در جهت غنی‌تر شدن این مجموعه‌ها را میسر می‌سازد. نیل به این هدف جریان ارتباط مستمر میان محقق، کتابخانه و شناخت مجموعه‌های موجود در کتابخانه‌های فوق را می‌طلبد.

تعریف مسئله

رسمی‌ترین تعریف از موزه متعلق به شورای بین‌المللی موزه‌ها، "آیکوم"^۱ که در اساسنامه آن که مصوب یازدهمین مجمع عمومی آیکوم، مورخ ۱۴ ژوئن ۱۹۷۴ کپنهاک است، چنین تعریفی از موزه ارائه شده:

"موزه مؤسسه‌ای است دائمی و بدون هدف مادی که درهای آن به روی همگان گشوده است، و در خدمت جامعه و پیشرفت آن فعالیت می‌نماید. هدف موزه‌ها تحقیق در مورد شواهد برجای مانده انسان و محیط زیست او، گردآوری، حفظ و ایجاد ارتباط میان این آثار به ویژه به نمایش گذاردن آنها به منظور بررسی و بهره‌وری معنوی می‌باشد"^(۱). با توجه به تعریف فوق و

معانی لغوی که در فرهنگ‌های مختلف آمده است، چهار وظیفه عمده به عهده موزه‌ها است که عبارتند از جمع‌آوری، نگهداری، نمایش و پژوهش‌های لازم بر روی میراث فرهنگی. دوگلاس آلن در مقاله "موزه و وظایف آن" ضمن بحث درباره وظایف موزه‌ها در مورد ضرورت وجود کتابخانه تخصصی آن می‌نویسد: "تعیین هویت نمونه‌ها در یک موزه در مرحله اول نیاز به کادری مجرب و کارشناس و در مرحله دوم به کتابخانه‌ای متشکل از کتاب‌های مرجع دارد و این امر به منظور رفع نیازمندی‌های دانشجویان ساعی و فعال است. بدین ترتیب یک موزه باید کتابخانه‌ای مجهز و مرجع - با توجه به استانداردهای موجود - را در اختیار داشته باشد. این کتاب‌ها به اندازه نمونه‌های موجود دارای ارزش می‌باشند و باید کوشید آن را همواره با پیشرفت‌های روز همگام نمود (۲)".

در جامعه ما که موزه‌ها برای اکثریت مردم ناشناخته‌اند، مسئله این است که چگونه می‌توان مردم را به موزه‌ها و در نهایت به تحقیق در زمینه‌های موضوعی موزه‌ها و استفاده از کتابخانه‌های تخصصی آنها تشویق و ترغیب نمود و کتابخانه‌های موزه‌ها چگونه می‌توانند تجهیز شوند تا در پاسخ به نیازهای اطلاعاتی استفاده‌کنندگان رسالت آموزشی - پژوهشی خود را ایفا نمایند؟ به‌طور مثال در سال ۱۹۹۴ در یک بررسی که در ۴۰۰۰ موزه آلمان به عمل آمد ۹۰ درصد پاسخ‌دهندگان از وجود کتابخانه در موزه‌ها بی‌خبر بودند.

گرچه کتابخانه‌های موزه‌های ایران وسعت و کثرت منابع کتابخانه‌های خارجی، به‌ویژه اروپایی را ندارند، اما به لحاظ تنوع و کثرت موضوع می‌توانند مورد بررسی و پژوهش دستداران فرهنگ و هنر قرار گیرند و در شناساندن تمدن و فرهنگ نقش مهمی ایفا کنند. با توجه به اینکه اکثر موزه‌های ما از نوع موزه‌های اختصاصی است و زمینه اصلی مجموعه‌های کتابخانه‌های آنها نیز در رابطه با آثار موجود در موزه‌ها است، و یا به عبارت دیگر کتابخانه‌های آنها به شکل تخصصی به جمع‌آوری منابع پرداخته‌اند. این تنوع در منابع و پراکندگی آن در بعضی از موزه‌های اختصاصی مانند موزه فرش ایران، موزه آبیگینه و موزه هنرهای معاصر تهران، مشاهده می‌شود. مجموعه این کتابخانه‌ها در همکاری با نظام شبکه‌ای می‌توانند معرف تمامی هنر، تاریخ و میراث فرهنگی کشورمان باشد و از طرف دیگر در مورد موزه‌هایی با آثار و نمونه‌های مشابه - که نهایتاً منابع کتابخانه‌ای آنها نیز مشابه است - چنانچه هر موزه به یک جنبه خاص از موضوع مشابه بپردازد، ضمن اینکه هر کتابخانه به جمع‌آوری منابع مرتبط با نوع موزه خود خواهد پرداخت، از مجموعه‌سازی‌های مشابه اجتناب می‌شود و بدینوسیله می‌توان در بودجه، فضا، نیروی انسانی، خدمات فنی و حتی اوقات مراجعه استفاده‌کنندگان این‌گونه کتابخانه‌ها صرفه‌جویی کرد. لذا تنوع این منابع و پراکندگی آنها در بعضی از کتابخانه‌های موزه‌ها و

مشابهت مجموعه، در بعضی دیگر، تحت عنوان بررسی وضعیت کتابخانه‌های موزه‌های شهر تهران مورد پژوهش قرار گرفت، تا ضمن شناخت عواملی که سبب این پراکندگی و یا مشابهت و عدم ارائه خدمات مطلوب گردیده، راه کارهایی در جهت استفاده بهینه از خدمات این کتابخانه‌ها ارائه شود.

تعریف عملیاتی اجزای مسئله

بررسی وضعیت: منظور بررسی کلیه اجزاء و بخش‌های مختلف کتابخانه از نظر فضا و تجهیزات، نیروی انسانی، مجموعه، و ارائه خدمات و بودجه است.

کتابخانه موزه: منظور کتابخانه‌هایی هستند که زیر مجموعه موزه‌ها می‌باشند و در زمینه آثار هنری یا تاریخی - باستانی و یا علمی، به گردآوری منابع پرداخته و مجموعه خود را در اختیار مراجعه‌کنندگان می‌گذارند و از نظر مدیریت و بودجه زیر نظر سازمان میراث فرهنگی کشور، یا وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و یا هر سازمان و نهاد دولتی دیگر باشد.

متخصص: در این پژوهش، متخصص به کسی اطلاق می‌شود که یکی از درجات تحصیلی (کارشناسی، کارشناسی ارشد، دکتری و یا معادل آن) را در رشته کتابداری داشته باشد.

متغیرهای اساسی پژوهش

کتابخانه‌های موزه‌ها به عنوان متغیر مستقل یا تأثیرگذار و چگونگی وضعیت این کتابخانه‌ها به عنوان متغیرهای وابسته یا تأثیرپذیر در نظر گرفته شده است.

روش پژوهش و جامعه مورد مطالعه

روش تحقیق پیمایشی است با نگرش توصیفی که عملاً به توصیف کتابخانه‌های موزه‌ها و اجزای مختلف آن در خصوص خدمات، نیروی انسانی، فضا، تجهیزات، و بودجه پرداخته است. به استاد کتاب‌های "موزه‌های ایران"^(۳) و "راهنمای مراکز اسناد و کتابخانه‌های تخصصی، اختصاصی، دانشگاهی"^(۴) و جست‌وجو در شبکه اطلاع‌رسانی وابسته به مؤسسه ندراریانه و بانک اطلاعات شهری واقع در پارک لاله، و مراجعه به اداره کل موزه‌های ایران، و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۵۲ موزه در شهر تهران شناسایی شد که از این میان ۱۴ موزه که دارای کتابخانه تخصصی بودند، برگزیده شدند. جامعه مورد پژوهش که تا زمان انجام تحقیق، یعنی زمستان ۷۷، در ۳ گروه مورد مطالعه قرار گرفته، به شرح زیر می‌باشد:

الف. کتابخانه‌های موزه‌های هنری شهر تهران که شامل ۵ کتابخانه است:

۱. کتابخانه موزه آبگینه و سفالینه‌های ایران؛ ۲. کتابخانه موزه رضا عباسی؛ ۳. کتابخانه موزه

فرش ایران؛ ۴. کتابخانه موزه هنرهای معاصر ایران؛ ۵. کتابخانه موزه هنرهای ملی ایران.
 ب. کتابخانه‌های موزه‌های تاریخی که شامل ۶ کتابخانه است:
 ۱. کتابخانه تماشاگه پول؛ ۲. کتابخانه مجموعه فرهنگی آزادی؛ ۳. کتابخانه موزه پست؛
 ۴. کتابخانه موزه سکه؛ ۵. کتابخانه موزه مردم‌شناسی (کاخ گلستان)؛ ۶. کتابخانه موزه ملی ایران.
 ج. کتابخانه‌های موزه‌های علمی که شامل ۳ کتابخانه است:
 ۱. کتابخانه موزه آثار طبیعی و حیات وحش ایران (دارآباد)؛ ۲. کتابخانه موزه آثار طبیعی و حیات وحش هفت چنار تهران؛ ۳. کتابخانه موزه تاریخ طبیعی ایران.
 در این پژوهش به علت محدود بودن جامعه مورد مطالعه (۱۴ کتابخانه)، کل جامعه بررسی شده است و از شیوه نمونه‌گیری استفاده نشده است.

برای گردآوری و تکمیل اطلاعات درباره کتابخانه‌های موزه‌ها از طریق مراجعه مستقیم به هر یک از مراکز مورد نظر و ارائه و تکمیل پرسشنامه‌ای مشتمل بر سئوالاتی باز و بسته با توجه به شاخص‌های کتابخانه‌ای و نیز انجام مصاحبه و مشاهده حضوری وضعیت آنها اقدام شد، و در بعضی موارد نیز نکات مبهم از طریق تماس تلفنی رفع گردید. اطلاعات موجود در پرسشنامه‌ها استخراج و با تبدیل اطلاعات به ارقام کمی و ترسیم جداول به تجزیه و تحلیل یافته‌ها پرداخته شد.

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

با توجه به جدول ۱ قدیمی‌ترین کتابخانه، کتابخانه موزه ملی ایران است که در سال ۱۳۱۶ تأسیس شده و جدیدترین کتابخانه، کتابخانه‌های موزه آثار طبیعی و حیات وحش ایران (دارآباد) و موزه آثار طبیعی و حیات وحش هفت چنار در تهران و تماشاگه پول هستند که در سال ۱۳۷۶ تأسیس شده‌اند.

در مجموع ۱۴ کتابخانه، مساحتی بالغ بر ۱۴۴۹ مترمربع را دارا می‌باشند که میانگین مساحت (X̄) در آنها ۱۰۳/۵ مترمربع است. از این میان بیشترین مساحت متعلق به کتابخانه موزه رضا عباسی با ۲۷۰ مترمربع و کمترین مساحت متعلق به کتابخانه‌های موزه سکه و تماشاگه پول با ۱۲ مترمربع است. مساحت ۵ کتابخانه (۳۶ درصد) بالاتر از مساحت میانگین و ۹ کتابخانه (۷۴ درصد) کمتر از مساحت میانگین است. چون دامنه تغییرات مساحت کتابخانه‌ها وسیع می‌باشد، لذا میانگین رقم قابل اعتمادی نیست.

زمینه اصلی مجموعه کتابخانه‌های موزه‌های فوق عبارتند از: ۳۵/۷ درصد در موضوع‌های هنری (۵ کتابخانه) و ۳۵/۷ درصد در موضوع‌های تاریخی (۵ کتابخانه) و ۲۱/۴ درصد در زمینه‌های علمی (۳ کتابخانه) و ۷/۱ درصد دارای مجموعه عمومی است. به عبارت دیگر به این

جدول ۱. مقایسه خدمات، مجموعه و تیروی کتابخانه‌های روزهای شهر تهران

ردیف	نام کتابخانه مورد	قدت (سال)	مساحت (مترمربع)	ارائه خدمات (ساعت)	تعداد مراجعان (نفر در روز)	تعداد مجموعه		تعداد تجهیزات		تیروی اختصاصی
						کتاب	نشریات	تعداد کتاب‌های	تعداد وسایل	
۱	آرگینه و سفالینه‌های ایران	۱۹	۳۰	۷/۵	۳	۳۸۵۷	۳	۲۶	۸	—
۲	آثار طبیعی و حیات وحش ایران (درازیاد)	۲	۲۸	۹/۵	۱۰	۱۸۰۰	۵۲	۲۵	۱۲	—
۳	آثار طبیعی و حیات وحش هفت چادر تهران	۲	۷۷	۸	۵	۸۵۰	۶	۴	۴	۱
۴	پست	۱۱	۵۲	۸	۳	۷۳۵	۸۷	۱۹	۹	—
۵	تاریخ طبیعی ایران	۱۲	۳۵	۶/۵	۳	۲۱۰۰	۳	۱۲	۱۶	—
۶	تئاترگاه پول	۲	۱۲	۱۱	۵	۳۸۳	۱	۵	۹	—
۷	رضا عباسی	۲۲	۲۷۰	۷/۵	۵	۱۶۰۰۰۰	۳	۵۱	۱۶	۱
۸	سکه	۳۹	۱۲	—	—	۴۱۲	—	۶	—	—
۹	فرش ایران	۲۲	۱۱۶	۶	۶	۶۹۹۸	۵	۳۰	۹	—
۱۰	مجموعه فرهنگی آزادی	۷۸	۲۱۲	۹	۳۰	۱۱۵۷۸	۱۲	۳۱	۷	—
۱۱	مردم‌شناسی (کاخ گلستان)	۱۳	۳۰	۷/۵	۵	۲۲۰۰	۱	۱۲	۶	—
۱۲	محل ایران	۶۲	۲۵۷	۷/۵	۱۰	۱۸۰۰۰۰	۳۳	۶۸	۲۵	۲
۱۳	هنرهای مسامر تهران	۲۲	۲۵۰	۹	۶۰	۸۷۰۰۰	۲۶	۱۷۵	۲۸	—
۱۴	هنرهای ملی ایران	۱۳	۲۸	۸	۵	۵۷۰	۱	۳	۱	—
	جمع	۲۷۹	۱۳۳۹	۱۰۰۵	۱۳۲/۴	۷۲۱۹۳	۲۳۳	۴۷۷	۲۱۳	۴
	میانگین (خ)	—	۱۰۳/۵	۸/۱	۱۰/۹۵	۵۲۹۹/۵	۱۷/۹	۳۳	۲/۶	—

نتیجه کلی می‌رسیم که از مجموع ۱۴ کتابخانه، مجموعه ۱۳ کتابخانه یعنی ۹۲/۹ درصد کتابخانه‌ها دارای مجموعه تخصصی در رابطه با نوع موزه‌ها می‌باشند. نظر به اینکه در هر گروه مورد مطالعه، موزه‌های مشابه وجود دارد و از طرفی هر موزه هنری می‌تواند از دیدی دیگر، یک موزه تاریخی نیز محسوب شود، نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که، ۷۱/۴ درصد مجموعه کتابخانه‌ها (۱۰ کتابخانه) با مجموعه سایر کتابخانه‌ها مشابه است، و از این میان تنها مجموعه فرهنگی آزادی با مجموعه سایر کتابخانه‌های موزه‌ها مشابهت ندارد. این مشابهت مجموعه از یک طرف باعث صرف هزینه اضافی است، که با توجه به عدم کفایت بودجه در اکثر کتابخانه‌ها می‌توان از اتلاف سرمایه بدین شکل جلوگیری نمود و از طرفی دیگر باعث کپی شدن مجموعه‌هاست (جدول ۲).

جدول ۲. وضعیت موضوعی مجموعه کتابخانه‌های موزه‌های شهر تهران (پرسش ۱)

وضعیت مجموعه	تعداد کتابخانه	درصد
زمینه اصلی مجموعه	هنری	۳۵/۷
	تاریخی	۳۵/۷
	علمی	۲۱/۴
	عمومی	۷/۱
مجموعه کتابخانه در رابطه با مجموعه موزه	بلی	۹۲/۹
	خیر	۷/۱
مشابهت مجموعه کتابخانه با مجموعه سایر کتابخانه‌ها	بلی	۷۱/۴
	خیر	۲۸/۶

فضا و تجهیزات

با توجه به جدول ۳ نتایج زیر به دست آمده است:

- ۳۵/۷ درصد کتابخانه‌ها (۵ کتابخانه) از ابتدا به منظور کتابخانه ساخته شده‌اند که کم و بیش شرایط کتابخانه‌ای مناسب و مطلوب در ساختمان آنها لحاظ شده است. در ۶۴/۳ درصد کتابخانه‌ها (۹ کتابخانه) ساختمان‌ها و بناهای قدیمی و یا مصادره‌ای که در اثر تغییر کاربری به موزه و یا کتابخانه موزه تبدیل شده‌اند، که شرایط و استانداردهای ساختمانی کتابخانه لحاظ نشده است.

- ساختمان ۵۰ درصد کتابخانه‌ها قابلیت گسترش دارد که این خود می‌تواند در حل مشکل کمبود جا مؤثر باشد. به علت کمبود جا در ۶۴/۳ درصد کتابخانه‌ها (۹ کتابخانه) مدیران و یا کتابداران دارای اتاق مستقل نیستند. و تنها مسئولان ۳۵/۷ درصد کتابخانه‌ها، دارای مکانی جداگانه جهت فعالیت‌های خود می‌باشند.

جدول ۳. وضعیت فضا و ساختمان و امکانات موجود در کتابخانه‌های موزه‌های شهر تهران

ردیف	وضعیت ساختمان کتابخانه و امکانات آن		بلی		خبر	
	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد
۱			۳۵/۷	۵	۶۴/۳	۹
۲			۵۰	۷	۵۰	۷
۳			۵۰	۷	۵۰	۷
۴			۳۵/۷	۵	۶۴/۳	۹
۵			۱۰۰	۱۴	۰	۰
۶			۳۵/۷	۵	۶۴/۳	۹
۷			۷۸/۶	۱۱	۲۱/۴	۳
۸			۵۷/۱	۸	۴۲/۹	۶
۹			۵۷/۱	۸	۴۲/۹	۶
۱۰			۴۲/۹	۶	۵۷/۱	۸
۱۱			۱۰۰	۱۴	۰	۰
۱۲			۳۵/۷	۵	—	—
۱۳			۷۸/۶	۱۱	—	—
۱۴			۲۱/۴	۳	—	—

- در ۱۰۰ درصد کتابخانه‌ها فقط یک تالار مطالعه مشترک وجود دارد، ۶۴/۳ درصد کتابخانه‌ها دارای مخزن مستقل کتاب نیستند و در ۷۸/۶ درصد کتابخانه‌ها (۱۱ کتابخانه) قفسه‌ها به علت کمبود جا در اطراف سالن چیده شده‌اند. ۵۷/۱ درصد کتابخانه‌ها (۸ کتابخانه) از نور طبیعی کافی برخوردارند. ۱۰۰ درصد کتابخانه‌ها به علت همجواری با موزه‌ها و اشیای موزه‌ای دارای امکانات اطفای حریق هستند. ۵۷/۱ درصد کتابخانه‌ها از نظر ساختمانی امکان ارائه خدمات به معلولان را دارند. در ۷۸/۶ درصد کتابخانه‌ها (۱۱ کتابخانه) از تهویه مطبوع و در ۲۱/۴ درصد کتابخانه‌ها از کولر و شوفاژ برای ایجاد سرما و گرما استفاده می‌شود.

- از نظر تجهیزات اولیه مانند میز و صندلی، قفسه‌های کتاب و مجلات و برگه‌دان همه کتابخانه‌ها جز کتابخانه مجموعه فرهنگی آزادی - به علت کثرت مراجعان - به فراخور مراجعان خود دارای امکانات نسبتاً کافی می‌باشند. در ۳۵/۷ درصد کتابخانه‌ها (۵ کتابخانه) ماشین تحریر و ۴۲/۹ درصد کتابخانه‌ها (۶ کتابخانه) دستگاه فتوکپی یا زیراکس و در ۲۸/۶ درصد کتابخانه‌ها (۴ کتابخانه) رایانه و در ۱۴/۳ درصد کتابخانه‌ها (۲ کتابخانه) وسایل دیداری - شنیداری شامل تلویزیون، ویدئو و دستگاه نمایش اسلاید وجود دارد، و در ۸۵/۷ درصد هیچ‌گونه وسایل دیداری - شنیداری وجود ندارد.

جدول ۴. توزیع نیروی انسانی کتابخانه‌های موزه‌های شهر تهران و بررسی میزان تحصیلات و رشته تحصیلی

فیرکتابداری (نیروی فیرمخصص)		کتابداری (نیروی مخصص)		رشته تحصیلی	میزان تحصیلات
درصد	تعداد نفر	درصد	تعداد نفر		
۵۲/۴	۱۱	—	—		دیپلم
۹/۵	۲	—	—		کاردان (فوق دیپلم)
۳۳/۳	۷	۷۵	۳		کارشناس (لیسانس)
۴/۸	۱	۲۵	۱		کارشناسی ارشد (فوق لیسانس)
۱۰۰	۲۱	۱۰۰	۴		جمع

نیروی انسانی

با توجه به جدول ۴ نتایج زیر بدست آمده است:

- تعداد کل نیروی انسانی کتابخانه‌ها ۲۵ نفر است که از این تعداد ۴ نفر (۱۶ درصد) دارای

تحصیلات کتابداری و ۲۱ نفر (۸۴ درصد) دارای تحصیلات غیرکتابداری هستند.

- از کل ۴ نفر (۱۰۰ درصد) نیروی انسانی با تحصیلات کتابداری، ۳ نفر کارشناس (۷۵

درصد)، ۱ نفر کارشناس ارشد (۲۵ درصد) هستند.

- از کل ۲۱ نفر (۱۰۰ درصد) نیروی انسانی با تحصیلات غیرکتابداری، ۱۱ نفر دیپلم (۵۲/۴

درصد) ۲ نفر فوق دیپلم (۹/۵ درصد)، ۷ نفر کارشناس (۳۳/۳ درصد)، ۱ نفر کارشناس ارشد

(۴/۸ درصد).

از طرفی دیگر نتایج نشان دهنده این است که ۷۸/۶ درصد کتابخانه‌های فوق (۱۱ کتابخانه)

از نیروی انسانی متخصص برخوردار نیستند، لذا برای جبران این کمبود، ضرورت آموزش

کتابداران در جهت ارائه خدمات بیشتر و بهتر به کتابخانه احساس می‌شود. ۵۲ درصد از نیروی

انسانی غیرکتابداری در کلاس‌های آموزش کتابداری شرکت کرده و ۳۲ درصد از نیروی انسانی

غیرکتابداری در این کلاس‌ها شرکت نموده‌اند.

مجموعه

مواد کتابی موجود ۷۴۲۲۲ جلد است که (۹۸/۱ درصد) کل مجموعه را تشکیل می‌دهد،

تعداد مواد غیرکتابی موجود ۴۶۷ عنوان است که (۶۲ درصد) کل مجموعه و تعداد مواد دیداری

- شنیداری موجود ۹۷۸ عنوان است که (۱/۳ درصد) کل مجموعه مورد بررسی می‌باشد

(جدول ۵).

جدول ۵. وضعیت مجموعه کتابخانه‌های موزه‌های شهر تهران و توزیع مدارک به تفکیک نوع و تعداد

توزیع مدارک به تفکیک نوع مواد	تعداد	درصد
مواد کتابی	۷۴۲۲۲	۹۸/۱
مواد غیرکتابی	۴۶۷	۰/۶۲
مواد دیداری - شنیداری	۹۷۸	۱/۳
جمع	۷۵۶۶۷	۱۰۰

در مجموع بیشترین مواد موجود در کتابخانه‌ها را مواد کتابی تشکیل می‌دهد. مواد غیرکتابی و مواد دیداری - شنیداری درصد بسیار ناچیزی از کل مجموعه را تشکیل می‌دهد که این خود نمایانگر عدم دسترسی به اطلاعات جدید علمی و پژوهشی در قالب نشریات و همچنین عدم توجه به نقش مواد دیداری - شنیداری در برآوردن اهداف آموزشی کتابخانه‌های موزه‌هاست. از کل ۷۴۱۹۳ جلد (۱۰۰ درصد) کتاب چاپی موجود، (۵۵/۴ درصد) مجموعه با ۴۱۰۵۱ جلد مربوط به کتاب‌های چاپی لاتین و (۴۳/۸ درصد) مجموعه با ۳۲۵۲۰ جلد مربوط به کتاب‌های چاپی فارسی و (۰/۸ درصد) مجموعه با ۶۲۲ جلد مربوط به کتاب‌های چاپی عربی می‌باشد (جدول ۶).

جدول ۶. وضعیت مجموعه کتابخانه‌های موزه‌های شهر تهران و توزیع کتب چاپی به تفکیک زبان و تعداد

توزیع کتب چاپی به تفکیک زبان و تعداد	تعداد	درصد
کتاب چاپی فارسی	۳۲۵۲۰	۴۳/۸
کتاب چاپی لاتین	۴۱۰۵۱	۵۵/۴
کتاب چاپی عربی	۶۲۲	۰/۸
جمع	۷۴۱۹۳	۱۰۰

از کل ۲۳۳ عنوان (۱۰۰ درصد) نشریه ادواری موجود در ۱۳ کتابخانه مورد بررسی، ۷۰/۴ درصد (۱۶۴ عنوان) مربوط به نشریات فارسی و ۲۹/۶ درصد (۶۹ عنوان) مربوط به نشریات لاتین است.

خدمات فنی مجموعه‌سازی

از تعداد کل ۱۴ کتابخانه مورد بررسی (۱۰۰ درصد)، در ۲۱/۴ درصد کتابخانه‌ها (۳ کتابخانه) مجموعه‌سازی از طریق سازمان مادر صورت می‌گیرد و کتابخانه نقشی در فراهم‌آوری ندارد و ۷۸/۶ درصد کتابخانه‌ها (۱۱ کتابخانه)، خود اقدام به مجموعه‌سازی

می نمایند. در ۷/۱ درصد کتابخانه‌ها (۱ کتابخانه) مجموعه‌سازی کتاب و نشریات انجام نمی‌شود و در ۹۲/۹ درصد کتابخانه‌ها (۱۳ کتابخانه) مجموعه‌سازی کتاب و نشریات انجام می‌شود. براساس اطلاعات به دست آمده تنها در ۲ کتابخانه، کمیته انتخاب وجود دارد و در سایر موارد روندی سازمان یافته جهت انتخاب کتاب و مجلات وجود ندارد. نتیجه کلی که حاصل می‌شود این است که کمیته انتخاب در این کتابخانه‌ها نقش و فعالیت به‌سزایی ندارد که این خود به کیفیت مجموعه‌ها خسارات جبران ناپذیری می‌زند.

نحوه دریافت کتاب (فراهم‌آوری) کتابخانه‌ها در ۱۰۰ درصد کتابخانه‌های مورد بررسی (۱۴ کتابخانه) از طریق خریداری و در ۵۷/۱ درصد کتابخانه‌ها (۸ کتابخانه) از طریق اهدا و در ۱۴/۳ درصد کتابخانه‌ها (۲ کتابخانه) از طریق مبادله انجام می‌شود.

از تعداد کل ۱۴ کتابخانه مورد بررسی (۱۰۰ درصد)، ۱۱ کتابخانه (۷۸/۶ درصد کتابخانه‌ها) اقدام به فراهم‌آوری کتاب می‌نمایند که از این میان ۷۸/۶ درصد کتابخانه‌ها (۱۱ کتابخانه) کتاب‌های مورد نیاز خود را از ناشران داخلی و مراجعه به کتابفروشی‌ها و نمایشگاه‌های کتاب و ۳۵/۷ درصد کتابخانه‌ها (۵ کتابخانه) از طریق مکاتبه با ناشران داخلی و ۲۸/۶ درصد کتابخانه‌ها (۴ کتابخانه) از طریق کارگزاران خارجی و ۱۴/۲ درصد کتابخانه‌ها (۲ کتابخانه) از طریق موزه‌های خارج از کشور تهیه می‌نمایند. (جدول ۷)

فهرست نویسی

فهرست نویسی در کتابخانه‌های مورد بررسی بیشتر در زمینه کتاب انجام شده است. در ۲۱/۴ درصد کتابخانه‌ها (۳ کتابخانه) اصلاً فهرست نویسی کتاب انجام نشده و از ۶۴/۳ درصد کتابخانه‌ها (۹ کتابخانه) کار فهرست نویسی بعد از مدتی به علت از دست دادن نیروی انسانی متخصص یا تعطیل شدن فهرست نویسی متمرکز در سازمان میراث فرهنگی نیمه تمام مانده و بقیه کتاب‌های دریافتی به صورت موضوعی در قفسه‌ها چیده شده‌اند. تنها در ۱۴/۳ درصد از کتابخانه‌ها (۲ کتابخانه) فهرست نویسی به‌طور کامل انجام می‌شود.

- روش سازماندهی کتاب‌ها در کتابخانه‌های مورد بررسی عبارتند از: در ۳۵/۷ درصد از کتابخانه‌ها (۵ کتابخانه) به روش دیویی (DDC)، در ۴۲/۹ درصد کتابخانه‌ها (۶ کتابخانه) به روش کنگره (LC)، و در ۱۴/۲ درصد کتابخانه‌ها (۲ کتابخانه) به روش موضوعی در قفسه‌ها تنظیم شده‌اند. در ۷/۱ درصد کتابخانه‌ها (۱ کتابخانه) سازماندهی کتاب‌ها اصلاً انجام نشده است.

- روش سازماندهی نشریات در کتابخانه‌های مورد بررسی عبارتند از: در ۱۴/۳ درصد کتابخانه‌ها (۲ کتابخانه) به روش تنظیم الفبایی (کاردکس)، در ۶۴/۳ درصد کتابخانه‌ها (۹

کتابخانه) به روش تنظیم موضوعی در قفسه، و در ۲۱/۴ درصد (۳ کتابخانه) به روش فهرست نویسی و نمایه سازی.

جدول ۷. مجموعه سازی کتاب و نشریات کتابخانه‌های موزه‌های شهر تهران، اطلاع از انتشارات، انتخاب و فراهم‌آوری کتب و نشریات

درصد	تعداد کتابخانه	مجموعه سازی	نوع اطلاع از انتشارات جدید
۵۷/۱	۸	فهرست ناشران	نوع اطلاع از انتشارات جدید
۷۸/۶	۱۱	مراجعه به کتابفروشی‌ها	
۵۰	۷	کتابشناسی‌ها	
۶۴/۳	۹	نازه‌های کتاب (روزنامه‌ها و مجلات)	
۷/۱	۱	سایر (۱)	
۵۰	۷	با انتخاب سازمان مادر	نوع انتخاب و سفارش کتاب و نشریه
۱۴/۳	۲	با نظر کمیته انتخاب	
۳۵/۷	۵	با نظر مسئول موزه	
۶۴/۳	۹	با نظر مسئول کتابخانه	
۷/۱	۱	با نظر کتابدار	
۷۱/۴	۱۰	با نظر مراجعان	
۳۵/۷	۵	سایر (۲)	
۱۰۰	۱۴	خریداری	نوع دریافت کتاب
۵۷/۱	۸	اهدا	
۱۴/۳	۲	مبادله	
۷۸/۶	۱۱	ناشران داخلی	نوع خرید کتاب
۷۸/۶	۱۱	مراجعه به کتابفروشی‌ها	
۷۸/۶	۱۱	مراجعه به نمایشگاه‌های کتاب	
۳۵/۷	۵	مکانه با ناشران خارجی	
۲۸/۶	۴	از طریق کارگزاران خارجی	
۱۴/۳	۲	سایر (۳)	

۱. سؤال از موزه‌های دیگر
۲. متخصص موزه و هیئت علمی
۳. موزه‌های خارج کشور و شهر کتاب

- از تعداد کل ۱۴ کتابخانه مورد بررسی (۱۰۰ درصد)، ۲۸/۶ درصد کتابخانه‌ها (۴ کتابخانه) دارای برگه‌دان نمی‌باشد و ۷۱/۴ درصد کتابخانه‌ها (۱۰ کتابخانه) برگه‌دان دارند که از این میان

تنها برگه‌دان ۱۴/۳ درصد کتابخانه‌ها (۲ کتابخانه) کامل است.

روش تنظیم برگه‌دان در ۴۲/۹ درصد کتابخانه‌ها (۶ کتابخانه) به روش فهرست فرهنگی مجزا و در ۲۱/۴ درصد کتابخانه‌ها (۳ کتابخانه) به روش فهرست فرهنگی درهم کرد، و در ۷/۱ درصد کتابخانه‌ها (کتابخانه موزه رضا عباسی) تلفیقی از دو روش فوق می‌باشد.

خدمات اطلاع‌رسانی

میانگین ساعات کار روزانه ($\bar{x}$) در ۱۴ کتابخانه مورد بررسی ۸ ساعت است. کتابخانه تماشاگه پول با ۱۱ ساعت کار روزانه، بیشترین ساعت و کتابخانه موزه فرش با ۶ ساعت کار روزانه، کمترین ساعت ارائه خدمات را دارند.

در جامعه مورد بررسی (۱۴ کتابخانه)، ۴۲/۹ درصد کتابخانه‌ها (۶ کتابخانه) دارای عضویت هستند که از این میان در ۴ کتابخانه تعداد اعضا رسماً در دفتر ثبت شده و در ۲ کتابخانه دیگر در واقع تمام کارمندان سازمان میراث فرهنگی، عضو محسوب شده که تعداد آنها نامشخص است. - ۴۲/۹ درصد کتابخانه‌ها (۶ کتابخانه) دارای نظام امانت و گردش کتاب می‌باشند.

- در ۹۲/۹ درصد کتابخانه‌ها (۱۳ کتابخانه) امکان مطالعه در محل برای مراجعان وجود دارد و فقط در کتابخانه موزه سکه چنین امکانی وجود ندارد.

- مراجعان ۷۸/۶ درصد کتابخانه‌ها (۱۱ کتابخانه) استادان و محققان، ۸۵/۷ درصد کتابخانه‌ها (۱۲ کتابخانه) دانشجویان، کارمندان موزه و سازمان مادر، ۳۵/۷ درصد کتابخانه‌ها (۵ کتابخانه) صاحبان حرف و مشاغل هنری هستند که اکثراً به موزه‌های هنری مراجعه می‌کنند. و تنها ۲۸/۶ درصد کتابخانه‌ها (۴ کتابخانه) به سایر افراد خدمات ارائه می‌کنند.

- در ۶۴/۳ درصد کتابخانه‌ها (۹ کتابخانه) نظام قفسه باز و ۲۸/۶ درصد کتابخانه‌ها (۴ کتابخانه) نظام قفسه بسته، و در ۷/۱ درصد کتابخانه‌ها (کتابخانه موزه هفت چنار) نظام دستیابی، تلفیقی از دو نظام باز و بسته است. در ۸۵/۷ درصد کتابخانه‌ها نشریات به طریق نظام باز ارائه می‌شوند.

- خدمات موجود در کتابخانه‌ها عبارتند از: در ۷۱/۴ درصد کتابخانه‌ها (۱۰ کتابخانه) خدمات تکثیری، در ۲۱/۴ درصد کتابخانه‌ها (۳ کتابخانه) خدمات جست‌وجوی رایانه‌ای، در ۷/۱ درصد کتابخانه‌ها (۱۱ کتابخانه) امانت بین کتابخانه‌ای، در ۲۱/۴ درصد کتابخانه‌ها (۳ کتابخانه) همکاری با سایر کتابخانه‌های موزه‌ها، در ۲۱/۴ درصد کتابخانه‌ها (۳ کتابخانه) نمایش تازه‌های کتاب و انتشار فهرست تازه‌ها وجود دارد. ۲۸/۶ درصد کتابخانه‌ها (۴ کتابخانه) اقدام به برپایی نمایشگاه‌های مختلف نموده‌اند. در نیمی از کتابخانه‌ها آموزش استفاده بهینه از کتابخانه

به مراجعان داده می‌شود و در ۷/۱ درصد کتابخانه‌ها (۱ کتابخانه) خدمات استفاده از شبکه اینترنت وجود دارد.

- اشاعه اطلاعات در تمامی کتابخانه‌ها در درجه اول با راهنمایی کتابدار است و در نیمی از کتابخانه‌ها علاوه بر مورد فوق به برگه‌دان نیز ارجاع داده می‌شود. بنا به اظهارات مسئولان کتابخانه‌ها برگه‌دانها به علت ادامه نیافتن فهرست‌نویسی، کامل نبوده و عملاً بدون استفاده است. در ۴۲/۹ درصد کتابخانه‌ها (۶ کتابخانه) جهت پاسخ‌گویی به نیازهای اطلاعاتی اشخاص به افراد متخصص خارج از کتابخانه ارجاع داده می‌شود. و ۷۸/۶ درصد کتابخانه‌ها (۱۱ کتابخانه) سئوالات تلفنی افراد را پاسخ‌گو هستند.

بودجه

از ۱۴ کتابخانه مورد بررسی (۱۰۰ درصد)، ۱۴/۳ درصد کتابخانه‌ها دارای بودجه مستقل هستند و بودجه ۸۵/۷ درصد کتابخانه‌ها وابسته به بودجه موزه یا سازمان مادر می‌باشد. به علت مشکلات مالی در سال ۷۷، ۲۸/۶ درصد کتابخانه‌ها (۴ کتابخانه) اصلاً بودجه‌ای نداشتند و به ۷۱/۴ درصد کتابخانه‌ها (۱۰ کتابخانه) بودجه‌ای تخصیص داده شده است که از آن میان در ۴۲/۹ درصد کتابخانه‌ها (۶ کتابخانه) میزان بودجه غیرمشخص و در ۲۸/۶ درصد کتابخانه‌ها (۴ کتابخانه) میزان بودجه مشخص بوده است.

۹۲/۸ درصد کتابخانه‌ها (۱۳ کتابخانه) اعلام داشته‌اند که میزان بودجه ناکافی بوده و ۷/۱ درصد کتابخانه‌ها (۱ کتابخانه) میزان بودجه را کافی دانسته است.

در ۷۱/۴ درصد کتابخانه‌ها، بودجه را صرف مجموعه‌سازی کتاب‌ها، و در ۳۵/۷ درصد کتابخانه‌ها صرف مجموعه‌سازی نشریات شده است. تنها در ۲۱/۴ درصد کتابخانه‌ها (۳ کتابخانه) بودجه کتابخانه صرف خرید وسایل و تجهیزاتی چون رایانه، وسایل دیداری - شنیداری، تعمیرات، و تجهیزات کتابخانه‌ای شده است.

در مجموع از بررسی کتابخانه‌های موزه‌های شهر تهران نتایج زیر حاصل می‌شود:
در ۳ گروه مورد بررسی، کتابخانه موزه هنرهای معاصر تهران از گروه کتابخانه‌های موزه‌های هنری وابسته به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، کتابخانه موزه ملی ایران از گروه کتابخانه‌های موزه‌های تاریخی وابسته به سازمان میراث فرهنگی کشور، و کتابخانه موزه آثار طبیعی و حیات وحش ایران (دارآباد) از گروه کتابخانه‌های موزه‌های علمی وابسته به شهرداری منطقه یک تهران، نسبتاً از نظر فضا و تجهیزات کتابخانه‌ای، نیروی انسانی متخصص، مجموعه‌سازی و خدمات فنی، خدمات مرجع، خدمات اطلاع‌رسانی و رایانه‌ای و بودجه دارای وضعیت مطلوب‌تری هستند.

در مطالعه متغیرها برای اینکه بتوانیم نسبت به وجود یا عدم وجود همبستگی میان دو متغیر درست قضاوت کنیم، ضریب همبستگی (r) بین آنها را محاسبه کردیم. برای این کار از آزمون ضریب همبستگی به صورت محاسبه، ۲ محاسبه‌ای و مقایسه آن با ۲ بحرانی، با استفاده از ۱۲ درجه آزادی (df) برای سطوح ۵ درصد ($P=0.95$) در ۱۴ کتابخانه مورد بررسی (n) استفاده نمودیم. با توجه به نتایج مقایسه‌ای که از محاسبات آماری به دست آمده با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که میان حجم مجموعه با هر یک از متغیرهای قدمت، مساحت و نیروی انسانی و نیز بین تعداد مراجعه‌کنندگان با تجهیزات (صندلی) رابطه معنی‌داری وجود دارد و نیز برخلاف انتظار با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که میان متغیرهای حجم مجموعه با تعداد مراجعه‌کنندگان، و تعداد مراجعه‌کنندگان با ساعات ارائه خدمات رابطه معنی‌داری وجود ندارد (جدول ۱).

بیان مشکلات و نتایج کلی

۱. یکی از مشکلاتی که اکثر کتابخانه‌ها به آن اشاره نموده‌اند فضای نامناسب و ناکافی است. از میان ۱۴ کتابخانه مورد بررسی، ۹ کتابخانه (۶۴/۳ درصد) از ابتدا برای منظور دیگری ساخته شده‌اند، لذا شرایط و استانداردهای ساختمانی کتابخانه در آنها لحاظ نشده است. نیمی از کتابخانه‌ها قابلیت توسعه دارند که در صورت تخصیص بودجه می‌توانند مشکل کمبود جا را بدین طریق حل کنند.
۲. مشکل دیگری که اکثر کتابخانه‌ها با آن روبه‌رو هستند، عدم وجود وسایل و تجهیزات جدید می‌باشد. از نظر تجهیزات اولیه شکلی وجود ندارد و تعداد آنها نسبتاً کافی است. لذا لازم است به تجهیزات این کتابخانه‌ها توجه بیشتری شود و درصدی از بودجه کتابخانه و یا برده جداگانه‌ای به این امر اختصاص یابد.
۳. از مشکلات عمده این کتابخانه‌ها کمبود شدید نیروی انسانی متخصص در رشته کتابداری است. کمبود نیروی انسانی متخصص مستقیماً در ارائه خدمات فنی تأثیر گذاشته است، لذا ضرورت شرکت کارکنان کتابخانه‌ها، در کلاس‌های آموزش کتابداری ایجاد می‌شود. در حالی که تنها نیمی از کارکنان غیرمتخصص در کلاس‌های آموزشی شرکت کرده‌اند.
۴. مشکل دیگری که اکثر کتابخانه‌ها با آن مواجه هستند، عدم وجود خط‌مشی مدون انتخاب می‌باشد. در غالب کتابخانه‌ها روال مشخص و معین در تهیه مواد وجود ندارد، و تنها در ۲ کتابخانه (۱۴/۲ درصد) کمیته انتخاب وجود دارد.
۵. نقطه ضعفی که در ساختار مجموعه‌های موجود در کتابخانه‌های مورد بررسی دیده می‌شود، عدم تناسب مواد کتابی، مواد غیرکتابی و مواد دیداری - شنیداری است. در مجموع

بیشترین مواد موجود در کتابخانه‌ها را مواد کتابی تشکیل می‌دهند (۹۸/۱ درصد) و مواد غیرکتابی و مواد دیداری - شنیداری درصد بسیار ناچیزی از کل مجموعه را تشکیل می‌دهند.

۶. بنا به اظهارات مسئولان، مجموعه ۱۰ کتابخانه (۷۱/۴ درصد) با مجموعه سایر موزه‌ها مشابه است. با توجه به محدودیت‌های مالی کتابخانه‌ها جهت جلوگیری از مجموعه‌سازی‌های مشابه، هر یک از کتابخانه‌ها باید اقدام به مجموعه‌سازی در زمینه مجموعه موزه خود به شکل تخصصی بنماید، تا ضمن ایجاد مجموعه‌های تخصصی در هر موزه، در مجموع به مجموعه‌ای جامع و غنی در زمینه‌های هنری، تاریخی، و علمی دست یافته و از کپی شدن مجموعه‌ها جلوگیری شود.

۷. از میان ۱۴ کتابخانه مورد بررسی (۱۰۰ درصد) تنها کتاب‌های ۲ کتابخانه (۱۴/۳ درصد) از سازماندهی کامل و مناسب (دیویی و کنگره) برخوردار است و مجموعه کتاب‌های ۳ کتابخانه (۲۱/۳ درصد) هیچ‌گونه سازماندهی نشده است، و سازماندهی کتاب‌های ۹ کتابخانه (۶۴/۳ درصد) بعد از مدتی به دلیل از دست دادن نیروی متخصص با تعطیل شدن فهرست‌نویسی متمرکز در سازمان میراث فرهنگی نیمه کاره رها شده است.

۸. به طور کلی می‌توان گفت که در بخش کتاب، ۸۶ درصد کتابخانه‌های موزه‌های شهر تهران از سازماندهی مناسب برخوردار نیستند و در بخش نشریات فقط ۲۱ درصد کتابخانه‌ها اقدام به فهرست‌نویسی یا نمایه‌سازی نشریات خود نموده‌اند.

۹. از ۱۴ کتابخانه مورد بررسی (۱۰۰ درصد)، ۷۹ درصد از کتابخانه‌ها فاقد خط‌مشی مکتوب جهت ارزیابی مجموعه هستند و نمی‌دانند چگونه مجموعه خود را از نظر کمی و کیفی ارزشمند و غنی نگاه دارند. یک خط‌مشی خوب برای رشد مناسب مجموعه باید دارای بخش‌های ارزیابی و وجین مواد نیز باشد.

۱۰. با توجه به میانگین ساعات کار کتابخانه (۸ ساعت) و عدم ارائه خدمات تکثیر در ۲۹ درصد کتابخانه‌ها، و مشکلات ناشی از تردد در شهر تهران، کتابخانه‌های موزه‌ها با برقراری نظام امانت و گردش کتاب می‌توانند مراجعان بیشتری را به خود جلب نمایند. در حالی که در بررسی‌های به عمل آمده مشخص گردیده که ۵۷ درصد از کتابخانه‌ها دارای نظام عضویت و امانت و گردش کتاب نیستند و مراجعان آنها ملزم به حضور در کتابخانه در ساعات اداری و مطالعه در محل می‌باشند.

۱۱. عدم تخصیص، نامشخص بودن میزان بودجه، عدم استقلال و مکفی نبودن بودجه از مشکلات عمده کتابخانه‌های مورد بررسی است که روی کلیه فعالیت‌های آنها تأثیر گذاشته است. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که ۸۶ درصد کتابخانه‌ها دارای بودجه مستقل نیستند

و میزان آن بستگی به بودجه موزه دارد. به ۲۹ درصد کتابخانه‌ها هیچ‌گونه بودجه‌ای تخصیص داده نشده و از میان ۷۱ درصد کتابخانه‌ها که دارای بودجه هستند، در ۴۳ درصد آنها میزان آن مشخص نبوده و تنها ۲۸ درصد کتابخانه‌ها دارای بودجه مصوب و مشخص بوده‌اند. ۹۳ درصد از کتابخانه‌ها از بودجه کافی برخوردار نبوده‌اند. تعیین میزان دقیق بودجه کتابخانه و تصویب آن توسط مسئولان، و بالاخره تقسیم و هزینه کردن آن براساس برنامه‌ریزی دقیق و معین، کتابخانه‌ها را در نیل به اهداف خود یاری می‌نماید.

پیشنهاد و راه‌کارها

۱. روند رو به افزایش تغییر کاربری بناهای تاریخی به موزه جهت ارائه و نمایش اشیای تاریخی و تشکیل کتابخانه‌ها در جوار این بناها، با معضلاتی روبه‌روست. لذا ضرورت پژوهش‌های کاربردی در این راستا شدیداً احساس می‌شود تا با اجرای ناموفق و انتخاب نامطلوب، خصوصاً در تشکیل کتابخانه‌ها مواجه نباشیم. در ساختمان کتابخانه موزه باید توسعه افقی و عمودی پیش‌بینی شود و دیوار کتابخانه جدای از ساختمان موزه باشد تا در آینده بتوان پیش‌بینی فضای لازم جهت گسترش فعالیت‌های کتابخانه‌ای را نمود.
۲. در کتابخانه‌های موزه‌ها وجود نیروی متخصص بسیار ضروری است. با توجه به آموزش این نیروها در مراکز آموزش عالی باید در گزینش و استخدام این نیروها برای کتابخانه‌های موزه‌ها اقدام جدی کرد. به‌کارگیری نیروهای مازاد یا توصیه شده بدون توجه به بضاعت علمی می‌تواند از بزرگترین معضلات در به‌کارگیری نیروهای انسانی در کتابخانه‌ها باشد.
۳. در هر کتابخانه تخصصی با توجه به نوع کتابخانه و نوع مجموعه و نحوه خدماتش جهت انجام امور تخصصی، جاری، و روزمره، نیاز به نیروی انسانی متخصص و عادی مشاهده می‌شود. در انجام فعالیت‌هایی مانند سازماندهی و اطلاع‌رسانی به پژوهشگران که از کارهای تخصصی محسوب می‌شود، الزماً از نیروی متخصص و در انجام سایر امور باید از نیروهای عادی استفاده شود.
۴. از وظایف تخصصی مدیران و مسئولان موزه برپایی کلاس‌های آموزش کتابداری و تشویق کتابداران به شرکت در آن دوره‌های آموزشی و تکمیلی است که باعث ارتقای سطح دانش کتابداری شده و تا حدود زیادی به رفع مشکل کمبود نیروی انسانی متخصص کمک خواهد نمود.
۵. تعدادی از کتابخانه‌های موزه‌ها که همزمان با تأسیس خود موزه به وجود آمده‌اند، مجموعه‌هایشان از کتابخانه‌های عمومی، هدایا و مواد مبادله‌ای تأمین شده است که این خود مغایر با اهداف تشکیل کتابخانه‌های تخصصی است و این مجموعه‌های ناهمگون به دلیل عدم

سنخیت، از ارزش مجموعه تخصصی می‌کاهد و مشکلاتی در زمینه سازماندهی، و ارائه خدمات به وجود می‌آورد. لذا ضرورت تدوین خط‌مشی مدون جهت انتخاب و تهیه مواد و منابع برای ایجاد مجموعه‌ای جامع احساس می‌شود.

۶. با توجه به اهمیت خاص مجلات در ارائه اطلاعات روزآمد، لازم است مسئولان کتابخانه‌های موزه‌ها به اهمیت مجموعه‌سازی نشریات واقف، و اقدامات مؤثر و جدی در جهت فراهم‌آوری آنها به عمل آورند.

۷. با توجه به نقش وسایل و مواد دیداری - شنیداری در ارتقای کیفیت آموزشی موزه‌ها، باید بخشی از مجموعه‌سازی متناسب با سایر مواد کتابخانه‌ای به این‌گونه مواد اختصاص یابد.

۸. توسعه و رشد مجموعه، تا حد زیادی نشانگر سیاست کتابخانه در زمینه ارائه خدمات و اطلاعات روزآمد به جامعه استفاده‌کننده آن می‌باشد. لذا انتخاب مجموعه، حفظ تعادل موضوعی، به روز نگهداشتن منابع، ارزشیابی مستمر موجود که از وظایف مهم کتابدار به‌شمار می‌رود، نمایانگر پویایی یک کتابخانه تخصصی است.

۹. گسترش مجموعه از راه ارتباط میان کتابخانه‌های موزه‌ها یکی از مزایای بارز ارتباط محسوب می‌شود. به طوری که استفاده از نظام امانت بین کتابخانه‌ای می‌تواند ضمن کاهش هزینه‌ها باعث افزایش دریافت منابع شود. همچنین استفاده از فهرست مشترک می‌تواند به افزایش مواد، خصوصاً در زمینه موضوعی با توجه به مناطق خاص منطقه‌ای یا کشوری بیانجامد و کمک مؤثری در کتابشناسی موضوعات کتابخانه‌های موزه‌ها باشد.

۱۰. روش متداول در بعضی از کتابخانه‌های موزه‌ها، جداسازی و عدم ارائه خدمات مرجع مورد استفاده کارشناسان موزه است، و از طرفی نداشتن نظام امانت، معضلی است در امر پژوهش مراجعان، زیرا اکثر مراجعان امکان مطالعه در محل را در اوقات اداری کتابخانه‌های موزه که اکثراً هم محدود است، ندارند. لذا باید نظام امانت این کتابخانه‌ها را هر چه بیشتر فعال کرد و یا ساعات استفاده از کتابخانه را بیشتر نمود تا با اوقات آزاد مراجعان هماهنگی داشته باشد.

۱۱. در اکثر کتابخانه‌ها مسئولان به‌کارگیری رایانه را گامی مثبت در جهت سازماندهی مجموعه می‌دانند. باید این مطلب را برای مسئولان توجیه کرد که سازماندهی مجموعه فعالیتی است مستقل و هدف از به‌کارگیری رایانه تنها استفاده از قابلیت‌های بالای آن در ارائه خدمات است. به‌کارگیری رایانه تنها زمانی مقرون به صرفه است که تمام کتابخانه‌های موزه‌ها در یک آرایش شبکه‌ای از آن استفاده نمایند.

۱۲. مراجعان و پژوهشگران باید از طرق مختلف اعم از اطلاعیه، فهرست تازه‌های کتابخانه‌ها، کتابشناسی‌های موضوعی، فهرست‌های به‌چاپ رسیده، و مقالات منتشر شده در

نشریات تخصصی از موجودی و خدمات کتابخانه‌های موزه‌ها مطلع شوند. لذا باید تدابیری اندیشیده شود تا این انتشارات از طریق اداره کل موزه‌ها در دسترس تمام موزه‌ها قرار بگیرد.

۱۳. پیشنهاد می‌شود کتابخانه‌های موزه‌ها در تهیه فهرستگان همکاری کرده و فعالانه در برنامه‌های امانت بین کتابخانه‌ای شرکت کنند و از این راه اطلاعات مربوط به موجودی‌های خود را منتشر سازند. وظایف و مهارت‌های خود را در زمینه انتخاب و فراهم‌آوری، فهرست‌نویسی، و ارائه خدمات تقسیم نمایند، تا در نهایت با توجه به کمبود بودجه و نیروی متخصص بتوانند مجموعه‌های غنی و کامل و سازمان یافته را در اختیار مراجعان قرار دهند.

۱۴. تمهیداتی فراهم آید تا موزه‌ها بتوانند تحت پوشش یک سازمان یا اداره مرکزی عمل نمایند و از طریق آن مرکزیت به امور داخلی خود بخصوص امور کتابخانه‌ها نیز توجه خاص مبذول دارند، و با قرار دادن بودجه مستقل امکان پیوستن به شبکه رایانه‌ای را فراهم آورند. همچنین تربیتی داده شود که مجموعه کتب موجود در این کتابخانه‌ها مورد بررسی واقع شود و از مجموعه‌سازی‌های مشابه خودداری شود و در سازماندهی مواد با استفاده از روشی یکدست و یکنواخت فهرست‌نویسی و رده‌بندی شوند.

۱۵. پیشنهاد می‌شود پس از تدوین سیاست‌های مدون در جهت اهداف کتابخانه‌های موزه‌ها، صرف‌نظر از وابستگی سازمانی، بودجه‌ای مصوب و مستقل از طرف سازمان مادر برای کتابخانه‌ها در نظر گرفته شود تا بتوان در جهت اجرای آن سیاست‌ها به درجه بالایی از پویایی کتابخانه‌ها در زمینه توسعه مجموعه، پویایی مجموعه، ایجاد تعادل موضوعی، سازماندهی و خدمات فنی، و ارائه خدمات برسیم.

۱۶. پس از تخصیص بودجه مصوب و مستقل برای امور جاری کتابخانه‌ها، کتابدار و مسئول کتابخانه باید بودجه را به تناسب، جهت خرید منابع اعم از چاپی و غیرچاپی، ساماندهی کتابخانه و خرید تجهیزات کتابخانه‌ای صرف نماید.

مآخذ

۱. سازمان میراث فرهنگی کشور. مجموعه قوانین، مقررات، آیین‌نامه‌ها، بخشنامه‌ها و معاهدات سازمان میراث فرهنگی کشور. به کوشش بونس صمدی زندی. تهران، ۱۳۷۲.
۲. آلن، دوگلاس آ. موزه و وظایف آن. ترجمه عبدالرحمن اعتصامی صدری. [تهران]: سازمان میراث فرهنگی کشور، اداره کل موزه‌ها، گروه پژوهش و برنامه‌ریزی، ۱۳۶۳.
۳. صارمی، کتابون؛ فراهانی، رفیع؛ امانکی، فریدون. موزه‌های ایران. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور، ۱۳۷۲.
۴. تعاونی (خالقی)، شیرین. راهنمای مراکز اسناد و کتابخانه‌های تخصصی، اختصاصی و دانشگاهی، ویرایش دوم، تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی، ۱۳۷۰.